MAKTABGACHA TA’LIM MUASSASALARI TARBIYACHILARINING KASBIY FAOLIYATINI PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATDAN O‘RGANISH ZARURATI VA DOLZARBLIGI

Qurbonova Shaxnoza To‘ymurod qizi
O‘zbekiston Respublikasi
Jamoat xavfsizligi universiteti magistr talabasi
kurbanovashakhnoz@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyachilarining kasbiy faoliyatini pedagogik-psixologik jihatdan o‘rganishning zarurati va dolzarbligi, tarbiyachining kasbiy kompetensiyasi, pedagogik mahorati, psixologik xususiyatlari hamda bolalar bilan samarali muloqot o‘rnatish ko‘nikmalari yoritilgan. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, ta’lim-tarbiya jarayonida psixologik muhitni yaratish, tarbiyachilarning kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, tarbiyachi, kasbiy faoliyat, pedagogik mahorat, psixologik xususiyatlar, kasbiy kompetensiya, bolalar psixologiyasi, ta’lim-tarbiya, muloqot madaniyati, emotsional barqarorlik, pedagogik-psixologik yondashuv.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimining barcha bosqichlarida sifat va samaradorlikni oshirish, yosh avlodni har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, ma’naviy yetuk shaxs sifatida tarbiyalash davlat va jamiyat oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda maktabgacha ta’lim alohida o‘rin tutadi. Chunki inson shaxsining dastlabki muhim xususiyatlari, dunyoqarashi, xulq-atvori, muloqot ko‘nikmalari va bilishga bo‘lgan qiziqishi aynan maktabgacha yosh davrida shakllana boshlaydi.Maktabgacha ta’lim tashkiloti bolaning oiladan tashqaridagi ilk ijtimoiy muhitlaridan biri bo‘lib, bu yerda u tengdoshlari bilan munosabat o‘rnatish, jamoada o‘zini tutish, mustaqil harakat qilish, atrof-muhitni anglash va yangi bilimlarni egallashni

o‘rganadi. Mazkur jarayonning samarali tashkil etilishi esa, eng avvalo, tarbiyachining kasbiy tayyorgarligi, pedagogik mahorati va psixologik bilimlariga bog‘liq.Tarbiyachi nafaqat bolalarga bilim va ko‘nikmalar beruvchi mutaxassis, balki ularning hissiy holati, qiziqishlari, xulq-atvori va shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi muhim shaxs hisoblanadi. Shu sababli tarbiyachining kasbiy faoliyatini faqat metodik yoki tashkiliy jihatdan emas, balki pedagogik-psixologik nuqtayi nazardan ham chuqur o‘rganish zarur.Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisining kasbiy faoliyati ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u bolalarning ta’lim olishi, tarbiyalanishi, jismoniy, aqliy, ijtimoiy va hissiy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan. Tarbiyachi bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda mashg‘ulotlarni tashkil etadi, o‘yin faoliyatini yo‘naltiradi, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi hamda ularning kundalik hayotini mazmunli tashkil qilishga ko‘maklashadi.

Tarbiyachining kasbiy faoliyatida quyidagi yo‘nalishlar muhim ahamiyatga ega:

- ta’limiy faoliyatni rejalashtirish va tashkil etish;
- bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish;
- nutq, tafakkur, xotira, diqqat va idrok jarayonlarini rivojlantirish;
- bolalarda mustaqillik, faollik va ijodkorlikni shakllantirish;
- ijtimoiy munosabatlar va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- sog‘lom va xavfsiz psixologik muhitni yaratish;
- ota-onalar bilan samarali hamkorlik olib borish;
- bolalarning rivojlanishidagi individual ehtiyojlarni aniqlash va qo‘llab-quvvatlash.

Tarbiyachi faoliyatining samaradorligi uning nazariy bilimlari bilan bir qatorda, ushbu bilimlarni amaliyotda qo‘llay olishiga ham bog‘liq. Masalan, bola bilan muloqot qilishda uning yoshiga mos so‘zlardan foydalanish, qiziqishini hisobga olish, topshiriqlarni tushunarli tarzda berish va ijobiy rag‘batlantirish pedagogik mahoratning muhim ko‘rinishlaridir.Tarbiyachilarning kasbiy faoliyatini pedagogik-psixologik jihatdan o‘rganish zarurati, avvalo, maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik rivojlanish xususiyatlari bilan belgilanadi. Bu yosh davrida bolaning hissiyoti, bilish jarayonlari,

ijtimoiy xulq-atvori va shaxsiy sifatlari faol shakllanadi. Shu sababli tarbiyachining har bir pedagogik harakati bolaning rivojlanishiga ijobiy yoki salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Pedagogik-psixologik o‘rganish orqali tarbiyachining bolalar bilan munosabati, muloqot uslubi, kasbiy motivatsiyasi, emotsional barqarorligi, nizoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati va individual yondashuv darajasi aniqlanadi.

Birinchidan, tarbiyachining bolalar psixologiyasiga oid bilimlarini baholash zarur. Har bir bolaning rivojlanish sur’ati, qiziqishi, qobiliyati va hissiy ehtiyojlari turlicha bo‘ladi. Shu sababli tarbiyachi barcha bolalarga bir xil talab qo‘yish bilan cheklanmasdan, ularning individual xususiyatlarini hisobga olishi kerak.

Ikkinchidan, tarbiyachining muloqot madaniyatini o‘rganish muhim. Bolalar bilan samimiy, hurmatga asoslangan va tushunarli muloqot o‘rnatish ularda ishonch hissini shakllantiradi. Tarbiyachining qo‘pol muomalasi, ortiqcha tanqid yoki bolalarni bir-biri bilan taqqoslashi esa ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Uchinchidan, tarbiyachining emotsional holati va psixologik barqarorligini o‘rganish zarur. Maktabgacha ta’lim jarayoni doimiy e’tibor, sabr-toqat va mas’uliyatni talab qiladi. Tarbiyachi o‘z hissiyotlarini boshqara olishi, stressli vaziyatlarda vazminlikni saqlashi va bolalar bilan munosabatda pedagogik odobga rioya qilishi lozim.

To‘rtinchidan, tarbiyachining kasbiy motivatsiyasi va o‘z ustida ishlashga intilishini aniqlash muhim. Kasbiga qiziqish bilan yondashadigan, yangi metodlarni o‘rganadigan va tajribasini muntazam boyitadigan tarbiyachi ta’lim-tarbiya jarayonida yuqori natijalarga erishishi mumkin.Tarbiyachining kasbiy faoliyatida psixologik xususiyatlar alohida ahamiyatga ega. Chunki maktabgacha yoshdagi bolalar kattalarning munosabati, ovoz ohangi, yuz ifodasi va xatti-harakatlariga juda sezgir bo‘ladilar. Shu sababli tarbiyachining shaxsiy fazilatlari uning kasbiy faoliyati bilan uzviy bog‘liqdir.

Tarbiyachida quyidagi psixologik sifatlarning rivojlangan bo‘lishi maqsadga muvofiq:

Sabr-toqat. Bolalarning xatti-harakatlari, savollari va ehtiyojlariga vazminlik bilan munosabat bildirish, har bir bolaning individual rivojlanish sur’atini hisobga olish.

Empatiya. Bolaning hissiy holatini tushunish, uning kechinmalariga befarq bo‘lmaslik va zarur vaziyatda ruhiy qo‘llab-quvvatlash.

Emotsional barqarorlik. Turli vaziyatlarda o‘z hissiyotlarini boshqarish, jahl va keskin munosabatlardan saqlanish, bolalar bilan muloqotda ijobiy muhitni saqlab qolish.

Kommunikativ qobiliyat. Bolalar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot o‘rnatish, fikrni aniq va tushunarli ifodalash.

Kuzatuvchanlik. Bolalarning xulq-atvori, kayfiyati, qiziqishlari va rivojlanishidagi o‘zgarishlarni o‘z vaqtida sezish.

Ijodkorlik. Ta’limiy mashg‘ulotlarni qiziqarli tashkil etish, o‘yin va interfaol metodlardan foydalanish, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rag‘batlantirish.

Kasbiy kompetensiya esa tarbiyachining bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlarini amaliy faoliyatda samarali qo‘llay olish qobiliyatidir. Kompetent tarbiyachi pedagogik vaziyatni to‘g‘ri baholaydi, bolalarning ehtiyojlarini aniqlaydi, mos metodlarni tanlaydi va ta’lim-tarbiya jarayonini maqsadga muvofiq tashkil etadi.Maktabgacha yosh bolaning shaxs sifatida shakllanishidagi muhim davr hisoblanadi. Bu bosqichda bolaning nutqi, tafakkuri, xotirasi, diqqati, tasavvuri va hissiy-irodaviy xususiyatlari rivojlanadi. Ayniqsa, o‘yin faoliyati bolaning atrof-muhitni anglashida, ijtimoiy munosabatlarni o‘rganishida va mustaqil fikrlashida muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.Tarbiyachi o‘yin jarayonini to‘g‘ri tashkil etish orqali bolalarda hamkorlik, navbat kutish, o‘z fikrini bildirish, boshqalarning fikrini tinglash va qoidalarga rioya qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchi ham ko‘p jihatdan tarbiyachining munosabatiga bog‘liq. Bolaning kichik yutug‘ini e’tirof etish, uni rag‘batlantirish, xatolarini kamsitmasdan tushuntirish ijobiy psixologik muhitni shakllantiradi. Aksincha, doimiy tanqid, qo‘rqitish, taqqoslash va majburlash bolaning faolligi hamda o‘z imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchini pasaytirishi mumkin.Shuning uchun tarbiyachi bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning mustaqilligini qo‘llab-quvvatlashi, savollariga e’tibor bilan javob berishi va ijodiy tashabbuslarini rag‘batlantirishi zarur.

Tarbiyachilarning kasbiy faoliyatini chuqur o‘rganish uchun pedagogik kuzatuv, suhbat, anketa, so‘rovnoma, o‘z-o‘zini baholash va psixodiagnostik metodlardan foydalanish mumkin.

Kuzatuv metodi tarbiyachining bolalar bilan kundalik muloqoti, mashg‘ulotlarni tashkil etishi, nizoli vaziyatlarga munosabati va pedagogik yondashuvini tabiiy sharoitda o‘rganish imkonini beradi.

Suhbat metodi orqali tarbiyachining kasbiga munosabati, kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlari, motivatsiyasi va kelgusidagi maqsadlari aniqlanadi.

Anketa va so‘rovnomalar yordamida tarbiyachilarning kasbiy qoniqishi, psixologik iqlimga munosabati, kasbiy rivojlanishga bo‘lgan ehtiyoji va o‘z faoliyatini baholash xususiyatlari o‘rganiladi.

O‘z-o‘zini baholash metodi tarbiyachiga o‘zining kuchli tomonlari, rivojlantirish zarur bo‘lgan jihatlari va kasbiy imkoniyatlarini tahlil qilishga yordam beradi.

Psixodiagnostik metodlar esa kasbiy stress, emotsional zo‘riqish, kommunikativ xususiyatlar va kasbiy motivatsiyani o‘rganishda qo‘llanishi mumkin. Bunda metodikalar mutaxassis tomonidan maqsadga muvofiq tanlanishi, natijalar esa maxfiylik va kasbiy etika talablariga rioya qilingan holda talqin qilinishi lozim.Olingan natijalar tarbiyachilar bilan individual maslahatlar, psixologik treninglar, seminarlar va kasbiy rivojlanish mashg‘ulotlarini tashkil etishda muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisining faoliyati katta mas’uliyat, doimiy e’tibor va hissiy barqarorlikni talab qiladi. Kun davomida bolalar bilan ishlash, mashg‘ulotlarni rejalashtirish, ota-onalar bilan muloqot qilish va hujjatlarni yuritish ayrim hollarda kasbiy zo‘riqishga sabab bo‘lishi mumkin.Kasbiy zo‘riqishning oldini olish uchun tarbiyachilarda o‘z hissiyotlarini boshqarish, stressli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish, vaqtni samarali taqsimlash va jamoada hamkorlik qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimdir.Bu borada maktabgacha ta’lim tashkiloti psixologi tomonidan quyidagi ishlar tashkil etilishi mumkin:

- tarbiyachilarning psixologik holatini o‘rganish;
- kasbiy qiyinchiliklar va ehtiyojlarni aniqlash;

- stressni boshqarish bo‘yicha treninglar o‘tkazish;
- emotsional barqarorlikni rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar tashkil etish;
- nizoli vaziyatlarni tinch yo‘l bilan hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish;
- jamoada sog‘lom psixologik muhitni mustahkamlash;
- individual psixologik maslahatlar berish.

Psixologik qo‘llab-quvvatlash tarbiyachilarning kasbiy faoliyatga bo‘lgan munosabatini yaxshilash, o‘z imkoniyatlarini anglash va ish jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni samarali yengib o‘tishiga yordam beradi.

Maktabgacha ta’lim jarayonida bolaning har tomonlama rivojlanishi uchun tarbiyachi, ota-ona va psixolog o‘rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Bola ta’lim tashkilotida va oilada turlicha munosabatlarga duch kelishi mumkin. Shu sababli uning tarbiyasida izchillik va o‘zaro tushunish bo‘lishi zarur.Tarbiyachi ota-onalar bilan muntazam muloqot qilib, bolaning qiziqishlari, xulq-atvori va rivojlanishidagi o‘zgarishlar haqida fikr almashishi kerak. Psixolog esa bolalarning individual psixologik xususiyatlarini o‘rganish, tarbiyachilarga tavsiyalar berish va ota-onalar bilan tushuntirish ishlarini olib borishda yordam beradi.Hamkorlik jarayonida bolani ayblash yoki unga salbiy yorliq qo‘yishdan saqlanish, uning imkoniyatlarini hisobga olish va rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash asosiy tamoyil bo‘lishi lozim.

Maktabgacha ta’lim sifatini oshirish tarbiyachilarning muntazam kasbiy rivojlanishini talab qiladi. Ta’lim metodlari, pedagogik texnologiyalar va bolalar psixologiyasiga oid yangi bilimlarni o‘zlashtirish tarbiyachining kasbiy mahoratini oshiradi.Buning uchun malaka oshirish kurslari, seminarlar, mahorat darslari, tajriba almashish uchrashuvlari va psixologik treninglarni muntazam tashkil etish maqsadga muvofiq.Shuningdek, tarbiyachilarda refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish, ya’ni o‘z faoliyatini tahlil qilish, erishilgan natijalarni baholash va kamchiliklarni bartaraf etish ustida ishlash muhimdir. O‘z faoliyatini tahlil qila oladigan tarbiyachi pedagogik jarayonni takomillashtirishga intiladi.Kasbiy rivojlanish faqat nazariy bilimlarni oshirish bilan cheklanmasligi kerak. Olingan bilimlarni kundalik faoliyatda qo‘llash, bolalar bilan

ishlashda samarali metodlarni tanlash va ota-onalar bilan hamkorlikni yaxshilash ham muhim hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyachilarining kasbiy faoliyatini pedagogik-psixologik jihatdan o‘rganish bugungi ta’lim jarayonining muhim va dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Chunki tarbiyachining kasbiy bilimlari, pedagogik mahorati, psixologik tayyorgarligi va shaxsiy fazilatlari bolalarning har tomonlama rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.Tarbiyachining kasbiy faoliyatini chuqur o‘rganish orqali uning kuchli tomonlari, rivojlantirish zarur bo‘lgan ko‘nikmalari, kasbiy qiyinchiliklari va psixologik ehtiyojlarini aniqlash mumkin. Bu esa pedagogik faoliyat sifatini oshirish, sog‘lom psixologik muhitni yaratish va bolalarning individual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi.Shu bois maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyachilar faoliyatini muntazam pedagogik-psixologik tahlil qilish, ularni psixologik qo‘llab-quvvatlash, kasbiy rivojlanishiga sharoit yaratish va o‘zaro tajriba almashish tizimini kuchaytirish zarur.Eng muhimi, tarbiyachi o‘z kasbining mas’uliyatini chuqur anglagan, bolalarga mehr bilan munosabatda bo‘lgan, ularning individual xususiyatlarini hurmat qilgan va o‘z ustida muntazam ishlaydigan mutaxassis bo‘lishi lozim. Zero, maktabgacha ta’lim tashkilotida yaratilgan sog‘lom pedagogik va psixologik muhit bolaning kelajakdagi ta’limi hamda shaxsiy kamoloti uchun mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – 2020-yil 23-sentabr.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. – 2019-yil 16-dekabr.
4. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim va tarbiya sohasiga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlari.
5. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya.

6. Makarenko A.S. Pedagogik qarashlar va tarbiya masalalariga oid asarlar.
7. Nemov R.S. Psixologiya. – Moskva.
8. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent.
9. Maktabgacha pedagogika va bolalar psixologiyasiga oid ilmiy-uslubiy adabiyotlar.